

REALIZACJA ZAŁOŻEŃ EKOTURYSTYKI NA OBSZARZE PARKU NARODOWEGO „UJŚCIE WARTY”

Maciej Mazurczak

Streszczenie

Park Narodowy „Ujście Warty”, utworzony 1 lipca 2001 roku, obejmuje obszar 8074 hektarów unikatowych siedlisk zalewowych położonych w dolinie dolnej Warty. Na obszarze Parku zaobserwowano około 260 gatunków ptaków, a łęgi stwierdzono u ponad 170 z nich. Rola Parku dla zachowania środowiska życia tak wielu gatunków ptaków została potwierdzona poprzez objęcie jego terenów konwencją Ramsar oraz włączeniem do sieci Natura 2000. Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie podstawowych założeń ekoturystyki wraz ze wskazówkami dotyczącymi organizacji ruchu ekoturystycznego na terenach chronionych, a także omówienie realizacji powyższych zaleceń na terenie Parku Narodowego „Ujście Warty”. Szczególną uwagę zwrócono na materialne przejawy zagospodarowania turystycznego – infrastrukturę turystyczną i jej znaczenie w obsłudze ruchu turystycznego.

Słowa kluczowe: ekoturystyka, zagospodarowanie turystyczne, park narodowy

IMPLEMENTATION OF ECOTOURISM GUIDELINES IN WARTA MOUTH NATIONAL PARK

Abstract

Warta Mouth National Park was established on 1st July 2001 and covers 8074 hectares of unique wetland habitats situated in Lower Warta Valley. In the Park over 260 bird species have been observed, of which 170 are breeding species. As a confirmation of the role for nature conservation the Park has been included into Natura 2000 network and Ramsar convention. The aim of the article is to describe the basic guidelines of ecotourism including instructions concerning ecotourist traffic organization within the protected area and a discussion of its realization in Warta Mouth National Park. Special attention has been paid to material manifestation of touristic development i.e. touristic infrastructure and its meaning in touristic traffic service.

Key words: ecotourism, touristic infrastructure, national park

Wstęp

Park Narodowy „Ujście Warty” (PN „UW”), będący najmłodszym obszarem tego typu w Polsce, charakteryzuje się stosunkowo niewielkim ruchem turystycznym, generowanym głównie przez wycieczki szkolne, uczestniczące w zajęciach edukacyjnych oraz indywidualnych turystów, preferujących obserwacje przyrodnicze (głównie ornitologiczne). W związku z tym, park obecnie nie boryka się z problemami charakterystycznymi dla niektórych parków narodowych w Polsce, gdzie nadmierna presja turystyczna stanowi poważne zagrożenie dla chronionego środowiska przyrodniczego. Jednakże wzrastająca popularność zarówno samego PN „UW” jak i turystyki opartej na bezpośrednim kontakcie z cennym środowiskiem przyrodniczym będą się wiązały z narastającym ruchem turystycznym na terenie Parku, a tym samym generowaniem licznych zagrożeń dla wrażli-

wej przyrody. Rozwiązanie potencjalnych konfliktów pomiędzy udostępnieniem Parku dla turystyki, a ochroną przyrody niesie ekoturystyka.

Ekoturystyka

Wzrastające zainteresowanie obszarami chronionymi jako miejscami atrakcyjnymi turystycznie oraz zmieniające się postawy turystów, którzy stali się bardziej chłonni na ideę ochrony przyrody, wynikające pośrednio z popularyzacji koncepcji rozwoju zrównoważonego, stały się podstawą do wykształcenia się w latach osiemdziesiątych XX wieku nowej formy turystyki zrównoważonej – ekoturystyki.

Samo sformułowanie ekoturystyka (ecotourism) użyte zostało po raz pierwszy przez Hectora Ceballos-Lascurain w 1983 roku. On także w 1987 r. jako pierwszy podał formalną definicję ekoturystyki (Blamey 2003). Stała się ona podstawą do dyskusji nad koncepcją ekoturystyki i sformulowaniem kolejnych, często obszerniejszych definicji przedstawionych w tab. 1.

Mimo różnic w przytoczonych definicjach znaleźć można wspólny ich wymiar, zgodnie z którym ekoturystyka jest:

- aktywną formą podróżowania do świadomie wybranych obszarów o wybitnych walorach przyrodniczych,
- formą turystyki, która ze główny cel stawia poznanie odwiedzanego środowiska,
- formą turystyki zrównoważonej, która przyczynia się do poprawy ochrony środowiska przyrodniczego, odnosi się z szacunkiem do wartości społecznych i zapewnia dobrobyt lokalnym społecznościom.

Tab. 1. Definicje ekoturystyki

Table 1. Definitions of ecotourism

Autor (rok)	Definicja
Ceballos-Lascurain (1987)	„Podróżowanie do niezniszczonych i nie zanieczyszczonych naturalnych obszarów przyrodniczych w konkretnym celu poznawania, podziwiania i czerpania zadowolenia z krajobrazu oraz jego dzikich roślin i zwierząt, a także każdego przejawu istniejącej kultury (obecnej i przeszłej) występujących na tym obszarze” (Blamey 2003, s.5)
The Ecotourism Society (1991)	„Odpowiedzialne podróżowanie do naturalnych miejsc przyrodniczych, które przyczynia się do lepszej ochrony środowiska przyrodniczego i zapewnia dobrobyt lokalnym społecznościom” (Blamey 2003, s. 6).
Boo (1993)	„Podróżowanie do natury w sposób, który przyczynia się do jej ochrony” (Zaręba 2000, s. 48)
Tickell (1994)	„Podróżowanie w celu czerpania zadowolenia ze zróżnicowania naturalnej przyrody i kultury człowieka bez powodowania szkód w tych środowiskach” (Blamey 2003, s. 6)
Weaver (2001)	„Forma turystyki przyrodniczej, zrównoważonej pod względem ekologicznym, społeczno-kulturowym i ekonomicznym, zapewniająca korzyści środowisku przyrodniczemu i pozwalająca na jego poznawanie” (Weaver 2001, s. 105)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Zaręba 2000, Weaver 2001, Blamey 2003

Przytoczone powyżej definicje, pojawiające się nowe podejścia do zagadnienia i dyskusje toczące nad rozumieniem koncepcji ekoturystyki, która wciąż ewoluuje, uświadamiają jak szerokie tematycznie zagadnienie charakteryzowane jest przy pomocy pojęcia ekoturystyka.

Ekoturystyci stanowią segment rynku o specyficznych cechach i odrębnych wymaganiach od dominującej na rynku grupy turystów konwencjonalnych. W związku z tym niezmiernie ważne jest odpowiednie zarządzanie rozwojem ekoturystyki na danym terenie, które w rezultacie zapewni warunki sprzyjające ekoturystom. Warunki te można osiągnąć przez stosowanie zaleceń zaproponowanych w „Europejskiej karcie dla turystyki zrównoważonej na obszarach chronionych”, która zakłada zintegrowane zarządzanie turystyką, ochronę zasobów i redukcję odpadów, zaangażowanie wszystkich podmiotów czerpiących korzyści z turystyki w ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, wspieranie lokalnej gospodarki przez promocję miejscowych pracowników i produktów oraz edukację zarówno lokalnych społeczności jak i odwiedzających turystów (Sadorge 1995).

Najważniejsze zasady rozwoju ekoturystyki zostały przedstawione w Deklaracji Ekoturystycznej będącej rezultatem prac uczestników Światowego Szczytu Ekoturystycznego, który odbył się w Québec w 2002 roku. W Deklaracji znalazły się zapisy odnoszące się do działań, jakie powinny podejmować rządy poszczególnych państw (sformułowanie strategii rozwoju zrównoważonego, uwzględniające potrzeby wynikające z rozwoju ekoturystyki), podmioty sektora prywatnego (zapewnienie korzyści wszystkim podmiotom zaangażowanym w rozwój ekoturystyki na danym terenie) oraz organizacje pozarządowe i instytucje naukowe (dostarczanie rozwiązań technicznych, finansowych i edukacyjnych z zakresu wdrażania zasad ekoturystyki) (World Ecotourism Summit 2002). Tym samym, w proces rozwoju ekoturystyki, zaangażowane zostają rozmaite podmioty, a odpowiedzialność za prawidłowy przebieg tego rozwoju spoczywa na wszystkich uczestnikach rynku turystycznego.

Ekoturystyka stanowi więc nie tylko formę aktywności turystycznej, ale szerszą koncepcję obejmującą również strategię rozwoju regionów, zalecenia dla organizatorów turystyki oraz wskazówki dla zarządzających miejscami recepcji ekoturystów. W tym ostatnim przypadku podstawową rolę będzie odgrywało zagospodarowanie turystyczne danego obszaru. Koncepcja ekoturystyki pozwala pogodzić konieczność ochrony przyrody i inwestycje w infrastrukturę na potrzeby turystów.

Model zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych zgodnego z koncepcją ekoturystyki opierać się będzie na 3 podstawowych zasadach:

1. podziale obszaru chronionego na strefy,
2. kontroli aktywności turystów,
3. recepcji, informacji i edukacji turystów.

Problem podziału obszaru chronionego na strefy, jest kluczowym dla realizacji założeń ekoturystyki. Praktycznie każdy teren objęty ochroną, na którym dopuszczona jest aktywność turystów powinien mieć wyznaczone strefy regulujące ruch odwiedzających. W całej Europie obserwuje się wyraźną tendencję do wprowadzania strefowania na obszarach chronionych (Ptaszycka-Jackowska 1990, Zaręba 2000, Fennell 2008).

W przypadku polskich obszarów chronionych (parków narodowych i rezerwatów przyrody) istotny wpływ na wyznaczanie stref ma podział obszaru na fragmenty o zróżnicowanym natężeniu działań ochroniarskich, co wynika bezpośrednio z zapisów Ustawy o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 roku. I tak, zgodnie z zapisami Artykułu 5 na obszarach parków narodowych i rezerwatów przyrody wyznacza się obszary objęte ochroną: ścisłą, czynną i krajobrazową. W przypadku parków narodowych oraz parków krajobrazowych dodatkowo uwzględniony będzie obszar czwarty tj. otulina.

Tak zdefiniowane cztery obszary o różnych funkcjach ochronnych stanowią podstawę modelu stref funkcjonalnych o zróżnicowanym poziomie dopuszczalnego zagospodarowania turystycznego i natężenia ruchu turystycznego. Zakłada się, że:

- w strefie ochrony ścisłej nazwanej strefą centralną – wstęp będzie możliwy w przypadku prowadzenia prac badawczych za zezwoleniem jednostki nadzorującej obszar chroniony, jakkolwiek rozwój infrastruktury turystycznej jest niemożliwy;
- w strefie ochrony czynnej nazwanej strefą ograniczeń – wstęp turystów będzie dozwolony w małych grupach (maksymalnie 20 osobowych), zwiedzanie w miarę możliwości organizacyjnych odbywać się będzie pod opieką przewodnika, a grupy turystów w tej strefie nie powinny przebywać dłużej niż jeden dzień (nocleg nie jest dopuszczalny), infrastruktura ograniczona będzie do znakowanych szlaków turystycznych, kładek i mostków, drogowskazów i innych niezbędnych elementów umożliwiających sprawne przemieszczanie się w strefie, dopuszczalne będą także elementy ułatwiające prowadzenie obserwacji przyrodniczych: zwyżki, czatownie, itp.;
- w strefie ochrony krajobrazowej nazwanej strefą pośrednią – wstęp będzie możliwy w grupach o nielimitowanej wielkości (przy uwzględnieniu wskaźników chłonności i pojemności turystycznej), preferowane będą formy turystyki zrównoważonej – w tym ekoturystyka, nocleg dopuszczalny będzie w wyznaczonych miejscach (pola biwakowe), infrastruktura turystyczna powinna zapewnić sprawne poruszanie się turystów oraz bezpieczeństwo i łatwe pokonywanie odległości, oprócz elementów dozwolonych w strefie ograniczeń na tym obszarze znaleźć się mogą schrony przeciwdeszczowe, wieże widokowe, dodatkowe zabezpieczenia szlaków (zwłaszcza na obszarach górskich) oraz wszelkiego rodzaju tablice informacyjne i edukacyjne, będzie to także optymalne miejsce dla lokalizacji ścieżek przyrodniczych;
- w strefie otuliny – ruch turystyczny będzie odbywać się bez ograniczeń (przy uwzględnieniu wskaźników chłonności i pojemności turystycznej), przy czym obok turystyki konwencjonalnej preferowane będą formy turystyki zrównoważonej, dopuszczalna będzie wszelka działalność gospodarcza w skali nie wywołującej negatywnego oddziaływania na środowisko przyrodnicze oraz nieuciążliwa dla turystów, optymalne miejsce lokalizacji centrum obsługi ruchu turystycznego.

Wszelkie aktywności turystyczne muszą być dostosowane do odporności środowiska przyrodniczego na zakłócenia powodowane ruchem turystycznym, a wielkość ruchu turystycznego (dostosowana do charakteru terenu) nie może wywoływać negatywnego oddziaływania na środowisko przyrodnicze. W związku z tym konieczne jest wyznaczenie dla obszarów udostępnionych do ruchu turystycznego, chłonności turystycznej. Jednocześnie w przypadku elementów infrastruktury turystycznej określać należy pojemność turystyczną. Utrzymanie wielkości ruchu turystycznego poniżej wartości maksymalnych wskaźników zapewnić może prowadzenie efektywnych obserwacji przyrodniczych oraz bezpośredni, indywidualny kontakt z przyrodą, które stanowią podstawę koncepcji ekoturystyki.

Ważnym elementem w kontroli aktywności turystów jest także bezpośredni monitoring prowadzony przez pracowników obszarów chronionych. Obserwacje terenowe dostarczają szeregu informacji dotyczących nie tylko wielkości i natężenia ruchu turystycznego, ale także szczegółowych danych na temat zachowań turystów w poszczególnych strefach.

Kwestia recepcji, informacji i edukacji turystów ma fundamentalne znaczenie, zwłaszcza w przypadku ekoturystów odwiedzających teren chroniony, którzy nastawieni są na uzyskanie jak najszerszej wiedzy w interesującej ich dziedzinie. Kluczową rolę w prawidłowej obsłudze ruchu ekoturystycznego odgrywać będzie centrum informacyjne obszaru chronionego. Centrum zlokalizowane powinno być w strefie otuliny, aby turysta przed wejściem na teren chroniony mógł uzyskać wyczerpujące informacje na temat środowiska przyrodniczego oraz zasad poruszania się. Centrum informacyjne pozwala także na prezentację bogactwa przyrodniczego obszaru i sposobów jego ochrony, a także kulturowe dziedzictwo i historię regionu.

Drugim ważnym elementem infrastruktury turystycznej kanalizującym ruch turystyczny są tablice informacyjne i edukacyjne. Te pierwsze będą zawierały wszelkie niezbędne dla turysty informacje na temat zasad poruszania się po danym obszarze, jego granic oraz podstawowe dane geograficzne i przyrodnicze. Tablice edukacyjne zawierać powinny rozbudowaną informację o konkretnym zjawisku przyrodniczym, siedlisku czy gatunku możliwym do zaobserwowania w najbliższej okolicy. Tego typu tablice pozwalają na samodzielne i świadome poznawania danego obszaru chronionego (uzupełnieniem powinien być wydany w formie książkowej przewodnik).

Ważną rolę w edukacji turystów odgrywać będą ścieżki przyrodnicze pozwalające poznać dogłębnie dane zjawisko – ścieżki poświęcone są bowiem najczęściej jednemu, konkretnemu tematowi. Odpowiednio zorganizowana sieć ścieżek przyrodniczych pozwala ekoturystom na samodzielne poznanie różnych siedlisk na całym obszarze chronionym w sposób satysfakcjonujący edukacyjnie.

Przedstawiony model zagospodarowania turystycznego umożliwia udostępnienie obszaru chronionego, zgodnie z wymogami koncepcji ekoturystyki. Zapewnia stworzenie optymalnych warunków dla rozwoju tej formy turystyki. Jednocześnie zastosowanie przedstawionych rozwiązań pozwala na ograniczenie niekorzystnego wpływu innych form turystyki na środowisko przyrodnicze i kulturowe. Należy zauważyć, że zaproponowany model jest niejako stanem idealnym, do którego powinni dążyć zarządzający obszarami chronionym.

Ekoturystyka w Parku Narodowym „Ujście Warty”

Podstawą działań, związanych z zagospodarowaniem turystycznym Parku Narodowego „Ujście Warty” są funkcjonujące strefy ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej. Strefy te odpowiadają możliwościom rozwoju turystyki w wyznaczonych strefach funkcjonalnych modelu (centralnej, ograniczeń i pośredniej).

Infrastruktura turystyczna PN „UW” ze względu na krótki okres, jaki minął od momentu jego powstania, jest słabo rozbudowana. Lokalizacja konkretnych elementów w większości przypadków odpowiada zaleceniom dla poszczególnych stref funkcjonalnych.

Penetracja turystyczna obszaru PN „UW” możliwa jest dzięki gęstej sieci dróg gruntowych. Łącznie dla ruchu turystycznego udostępniono 77,1 km dróg. Obecnie przez teren PN „UW” nie przebiega żaden szlak turystyczny. Ścieżki przyrodnicze stanowią jedyne wyznaczone trwale (zapatrzone w tablice i piktoqramy) trasy zwiedzania dla turystów na terenie Parku. Istniejąca sieć ścieżek przyrodniczych – złożona z 4 niezależnych tras – powstawała od roku 1997. Każda z nich posiada odmienny temat przewodni, a ogólna problematyka wszystkich ścieżek nawiązuje do idei ochrony przyrody, zjawisk przyrodniczych oraz tradycji regionu.

Jedynym większym obiektem na terenie Parku Narodowego „Ujście Warty” jest budynek dyrekcji Parku wraz z Ośrodkiem Edukacji Przyrodniczej w Chyrzynie. W związku z rolą, jaką od początku odgrywać miał budynek, jego integralną częścią stała się murowana wieża widokowa o wysokości około 20 metrów oraz sale wyposażone w niezbędny sprzęt do prowadzenia zajęć dydaktycznych (mikroskopy, binokulary, sprzęt do analizy wody oraz sprzęt audiowizualny) (Wypychowska, Szymoński 2002). Zajęcia edukacyjne prowadzone są także w Salce Edukacyjnej, położonej poza terenem Parku, w sąsiedztwie Polderu Północnego w Witnicy.

Pozostała infrastruktura turystyczna to elementy towarzyszące ścieżkom przyrodniczym oraz niezależne obiekty znajdujące się przy udostępnionych do ruchu turystycznego drogach na terenie Parku. Są to głównie oznaczenia i informacje, a także obiekty stanowiące wyposażenie miejsc odpoczynku dla turystów oraz ułatwiające obserwacje przyrodnicze (trzy wieże widokowe oraz punkty widokowe). W prowadzeniu obserwacji ornitologicznych pomocne są trzy czatownie stanowiące stosunkowo rzadko spotykany element infrastruktury turystycznej na terenie naszego kraju. Kon-

strukcja umożliwia ukrycie się przed ptakami osoby prowadzącej obserwacje. PN „UW” zwraca szczególną uwagę na możliwość edukacji przyrodniczej osób odwiedzających ten teren chroniony, dlatego na terenie Parku zorganizowano 7 punktów edukacyjnych. W wyznaczonych miejscach, umieszczono tablicę edukacyjną omawiającą zagadnienie związane zarówno ogólnie z terenem Parku jak i konkretną lokalizacją.

Przy najczęściej wykorzystywanych przez turystów drogach, zlokalizowano zadaszone wiaty (6 sztuk) umożliwiające odpoczynek oraz dające schronienie przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi.

Podsumowanie

Zagospodarowanie turystyczne obszarów chronionych, pozostaje kwestią niosącą ze sobą wiele wątpliwości, dotyczących głównie sposobu udostępniania dla turystów najcenniejszych przyrodniczo obszarów naszego kraju.

Przedstawiony w artykule model zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych, zgodny z koncepcją ekoturystyki, jest próbą pogodzenia często sprzecznych interesów turystów i przyrodników. Założenia modelu mogą znaleźć zastosowanie nie tylko w przypadku przygotowania obszaru do recepcji ekoturystów, ale również do zarządzania ogólnym ruchem turystycznym na danym terenie. Realizacja, na obszarze chronionym, wszystkich założeń modelu jest rozwiązaniem optymalnym, ale wymagającym – w zależności od dotychczasowej rozbudowy infrastruktury turystycznej – znacznych nakładów finansowych. Ze względu na niedofinansowanie służb zarządzających obszarami chronionymi w Polsce oczywistym jest, że nie wszystkie rozwiązania mogą być wprowadzone jednocześnie. Przykład PN „UW” pokazuje, że nawet pojedyncze działania w zakresie zagospodarowania turystycznego podporządkowane ogólniejszej koncepcji mogą przynosić pożądane rezultaty. Wprowadzanie rozwiązań zgodnych z przedstawioną koncepcją ekoturystyki pozwala na udostępnienie obszaru Parku dla turystów przy jednoczesnej realizacji nadrzędnego celu – ochrony przyrody.

Literatura

- Blamey R. K. 2003. Principles of Ecotourism. W: Weaver (red.): The Encyclopedia of Ecotourism. CABI Publishing.
- Fennell D. 2008. Ecotourism, third edition. Routledge, New York.
- Québec Declaration on Ecotourism. 2002. World Ecotourism Summit, Québec.
- Ptaszycka-Jackowska D. 1990. Kształtowanie stref ochronnych przyrodniczych obszarów chronionych. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Sadorge J.-L. 1995. The European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas. Fédération des Parcs Naturels Régionaux de France, Paryż.
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku. Dziennik Ustaw Nr 92, poz. 880.
- Weaver D. 2001. Ecotourism as Mass Tourism: Contradiction or Reality? Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly: 104-112.
- Zareba D. 2000. Ekoturystyka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Maciej Mazurczak
Park Narodowy „Ujście Warty”
turystyka@pnujsciewarty.gov.pl